

Ключевые слова: самоопределение, профессиональное самоопределение, условия профессионального самоопределения, факторы, ценности, жизненный выбор, становление личности.

Mitichkina O.A., Nikiforov N.B.

Social and psychological problems of professional self-identity

This paper presents a theoretical and methodological analysis of contemporary psychological literature on the study of professional self-identity. Courtesy system building structural components of the phenomenon of professional self. A study of scientific psychological domestic and foreign literature, to study the social and psychological aspects of professional self-determination as a problem.

Key words: self, professional self-determination, the conditions of professional self, factors, values, life choices, identity formation.

Мітічкіна Ольга Олександрівна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету ім. В.Даля, м. Сєвєродонецьк;

Нікіфоров Нікіта Володимирович – студент спеціальності «Практична психологія» Східноукраїнського національного університету ім. В.Даля, м. Сєвєродонецьк.

УДК 159.9

Мітічкіна О.О., Перепелиця О.А.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ПІДЛІТКОВОЇ АГРЕСИВНОСТІ

В статті представлено аналіз наукової психологічної літератури з проблеми підліткової кризи у розвитку особистості. Надано основні етапи росту, пов'язані з ним проблеми, які можуть стати причиною підліткової агресії. Розглянуто основні види та форми агресивних проявів у поведінці підлітка. Розкрито основні причини та наслідки агресії. Представлено різні точки зору науковців на це питання. Проаналізовано можливості щодо профілактики та психологічної корекції проявів підліткової агресивності.

Ключові слова: підлітковий вік, розвиток підлітка, агресія, агресивність, причини агресивності підлітка, наслідки прояву агресії, психологічна корекція, методи психологічної профілактики агресивності підлітка.

Постановка проблеми. Дане дослідження актуально у зв'язку з тим, що агресивність поведінки підлітків є постійною проблемою, що досліджується психологами та педагогами. Агресивність виступає чинником, зниження адаптації підлітків, погіршення психологічного клімату групи, заважає ефективному особистісному зросту та соціалізації.

Агресивна поведінка є невід'ємною рисою процесу сепарації підлітка. Але її високий рівень може стати деструктивним для розвитку особистості. Тому сучасні психологічні методи корекції та профілактики агресивної поведінки підлітка повинні стати частиною психологічної роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами, що пов'язані з кризою підліткового віку, займалися психологи: І.А. Акчурин, О.С.Белкин, Б.С.Братусь, П.Б. Ганнушкин, Б.В.Зейгарник, І.С.Кон, К.Леонгард, А.Є.Лічко, К.Г. Юнг, В.А.Семиченко, В.Г.Панок, Н.О.Лосский, П.Ф.Лесгафта, А.Ф.Лазурський, А.П.Нечасев, В.І.Страхов, Б.Г.Ананьєв, Н.Д.Левітов і т.д.

Але недостатньо досліджено проблему психологічних умов прояву агресивності та сучасних методів корекції такої поведінки. Саме тому постає вкрай необхідною відповідальна спеціальна підготовка практичних психологів до роботи з агресивними підлітками.

Мета статті – представити результати теоретичного аналізу соціально-психологічних особливостей прояву підліткової агресивності для розуміння методів її психологічної корекції.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Для дітей у підлітковому віці характерна легка збудливість, різка зміна настроїв і переживань. Підліток краще, ніж молодший школяр, може керувати вираженням своїх почуттів. У визначених ситуаціях шкільного життя (погана оцінка, догана за погану поведінку) він може ховати під маскою байдужості тривогу, хвилювання, засмучення. Але при визначених обставинах (конфлікт із батьками, учителями, товаришами) підліток може виявити велику імпульсивність у поведінці. Від важко пережитої образи він здатний на такі вчинки, як утеча з будинку, навіть спроба самогубства [10].

Починаючи приблизно з восьми років діти активно виявляють здатність до оцінки своєї успішності в різних областях. Найбільш значимими з них виявилися п'ять: шкільна успішність, зовнішність, фізичні здібності, поведінка і соціальне прийняття. Однак у підлітковому віці шкільна успішність і поведінка стають важливі для оцінки батьків, а три інші — для однолітків.

Підлітки з адекватною самооцінкою мають велике поле інтересів, активність їх спрямована на різні види діяльності, а також на міжособистісні контакти, що помірні і доцільні, спрямовані на пізнання інших і себе в процесі спілкування.

Підлітки з низькою самооцінкою піддаються депресивним тенденціям.

Підлітки з тенденцією до сильного завищення самооцінки виявляють достатню обмеженість у видах діяльності і велику спрямованість на спілкування, причому малозмістовне.

Однієї з основних особливостей, що характеризує самооцінку підлітків, є емансипація їхньої самооцінки, що усе більш поглиблюється, тобто прагнення підлітків формувати свою самооцінку незалежно від оцінок інших людей. Не заперечуючи це положення, усе-таки варто визнати, що людина завжди знаходиться в різного роду соціальних взаємодіях і йому неможливо уникнути визначеної залежності від оцінки найближчого оточення.

Афект неадекватності — неадекватні емоційні реакції. Переживання мнимі несправедливості і неадекватної образи в суб'єкта в ситуації неуспіху, коли заперечується власна відповідальність за неуспіх, використовується захисна форма усвідомлення що відбулося, і в невдачах обвинувачуються інші або обставини.

Такого роду афект неадекватності виникає в дітей підліткового віку досить часто і є серйозною перешкодою для правильного, повноцінного формування особистості. Тому що такий афект є бар'єром, що відгороджує особистість від

дійсності, то під його впливом у підлітка формуються такі риси, як уразливість, підозрілість, замкнутість, агресивність.

При переході в п'яту стадію свого розвитку (12-18 років по Еріксону) дитина зіштовхується, як затверджує класичний психоаналіз, із пробудженням «любові і ревності» до батьків. Успішне рішення цієї проблеми залежить від того, чи знайде він предмет любові у власному поколінні.

Е.Еріксон не заперечує виникнення цієї проблеми в підлітків, але вказує, що існують і інші. Підліток дозріває фізіологічно і психічно, і в додавання до нових відчуттів і бажань, що з'являються в результаті цього дозрівання, у нього розвиваються нові погляди на речі, новий підхід до життя. Так, важливе місце в нових особливостях психіки підлітка займає його інтерес до думок інших людей, до того, що вони самі про себе думають.

Підлітки можуть створювати собі уявний ідеал родини, релігії, суспільства, але порівнянню з яким програють далеко не зроблені, але реально існуючі родини, релігії і суспільства. Підліток здатний виробляти або переймати теорії і світогляди, що обіцяють примирити всі протиріччя і створити гармонійне ціле.

Е.Еріксон вважає, що виникаючий у цей період параметр зв'язку з навколишнім коливається між позитивним полюсом ідентифікація «Я» і негативним полюсом плутанини ролей. Інакше кажучи, перед підлітком, що здатний до узагальнень, постає задача об'єднати усе, що він знає про себе самому як про школяра, сина, спортсмена, друга, бойскаута і так далі. Усі ці ролі він повинний зібрати в єдине ціле, осмислити, зв'язати з минулим і спроєктувати майбутнє. Якщо молода людина успішно справиться з цією задачею — психосоціальною ідентифікацією, то в нього з'явиться відчуття того, хто він є, де знаходиться і куди йде.

На відміну від попередніх стадій вікового розвитку, де батьки більш-менш могли впливати на плін і результат криз розвитку дитини, тепер же вплив їх виявляється набагато більш непрямим. Якщо завдяки батькам підліток уже виробив довіру, самостійність, заповзятливість і вмлість, його шанси на ідентифікацію, тобто на упізнання власної індивідуальності, значно збільшуються [5].

Самооцінка — компонент самосвідомості, що включає поряд зі знаннями про себе оцінку людиною своїх фізичних характеристик, здібностей, моральних якостей і вчинків [6].

Незважаючи на наявні численні дослідження самооцінки в дитячому віці, деякі дослідники схильні вважати її новотвором підліткового періоду. Вони затверджують, що самооцінка є досить пізнім утворенням, і початок її реальної дії нерідко датується лише підлітковим віком.

Дослідники одностайні в описах особливостей самооцінки дітей цього віку, відзначаючи її ситуативність, нестійкість, схильність зовнішнім впливам у молодшому підлітковому віці і великій стійкості, багатосторонність охоплення різних сфер життєдіяльності в старшому підлітковому зрості.

У процесі розвитку самосвідомості центр уваги підлітків усе більш переноситься від зовнішньої сторони особистості до її внутрішньої сторони

Самооцінка являє собою центральне утворення особистості. Вона в значній мірі визначає соціальну адаптацію особистості, є регулятором її поведінки і діяльності. Хоча, звичайно, варто усвідомлювати тім, що самооцінка не є щось дачне, споконвічно властивої особистості. Саме формування самооцінки

відбувається в процесі діяльності і міжособистісної взаємодії. Соціум у значній мірі впливає на формування самооцінки особистості. Відношення людини до самої себе є найбільше пізнім утворенням у системі відносин людини до світу. Але, незважаючи на це (а може бути, саме завдяки цьому), у структурі відносин особистості самооцінці належить особливе місце.

Багато дослідників відзначають поступове збільшення адекватності самооцінки в підлітковому віці. Р. Берні пояснює це тим, що підлітки оцінюють себе нижче по тим показникам, що представляються їм самим важливими, і це зниження вказує на їхній більший реалізм, у той час як дітям властиво завищувати оцінку власних якостей [2].

У деяких дослідженнях виявлено, що немає значимих розходжень між дівчинками і хлопчиками в здатності адекватного самооцінювання.

Однак здатність адекватного оцінювання інших у дівчинок вище, що порозумівається їхнім великим інтересом до інших людей. Але варто помітити, що перенос знань про навколишнім на своє Я у дівчинок не перевищує, а може бути, трохи відстає від аналогічної здатності в підлітків-юнаків.

Найбільш очевидні зміни в змістовній стороні самооцінки підлітків. Саме в цей період, досить короткий по своїй тривалості, спостерігається різкий перехід від фрагментарного і недостатньо чіткого бачення себе до відносно повної, усеосяжної Я-концепції. Так, кількість якостей, що усвідомлює в собі старший підліток, у два рази більше, ніж у молодших школярів. Старшокласники при оцінці себе вже здатні охопити майже всі сторони власної особистості — їх самооцінка стає усе більш узагальненою. Крім того, удосконалюються також і їх судження щодо своїх недоліків.

Судження підлітків про себе передають світле тло їхнього настрою, відчуття радості буття. Підлітки розкривають себе в категоріях, що відбивають їхню навчальну діяльність, улюблені заняття, інтереси, захоплення. Вони орієнтовані на ідеальну самооцінку, але розривши між їх реальною й ідеальною самооцінкою для багатьох з них не є що травмує.

К. Т. Соколова вивчала особливості самооцінки особистості підлітка при виникненні в нього прикордонних розладів.

Проведено дослідження закономірностей формування самооцінки підлітка в залежності від оцінки його батьками.

Автором виділені і докладно описані різні типи самовідношення підлітків, в основі яких лежить не статична, але динамічна концепція самооцінки.

При розгляді феномена нестабільності самовідношення як системотворчого фактору при прикордонних особистісних розладах підлітків Е. Т. Соколовій вивчалася зміна системи їхніх самооцінок і ступінь конфліктності мотивації [2].

Автор робить висновок про те, що мотиваційні конфлікти і низька диференційованість когнітивної й афективної «утворюючих» самосвідомості підлітків є основними джерелами нестабільності самовідношення.

Таким чином одним з основних чинників агресії у підлітковому віці є неадекватна самооцінка та самосприйняття.

Наступним джерелом агресивної поведінки є акцентуація характеру підлітка.

У підлітковому віці особливості характеру часто загострюються, а при дії психогенних факторів, що адресуються до "місця найменшого опору", можуть

наступати тимчасові порушення адаптації, відхилення в поведінці. При подоросленні особливості характеру залишаються досить вираженими, але компенсуються й звичайно не заважають адаптації.

Акцентуації характеру - це крайні варіанти норми, при яких окремі риси характеру надмірно посилені, внаслідок чого виявляється виборча уразливість відносно певного роду психогенних впливів при гарній і навіть підвищеній стійкості до іншим [1].

Акцентуаціями є такі варіанти розвитку характеру, яким властиво:

1) порушення потребово-мотиваційної сфери у формі домінування амбівалентних станів;

2) зниження здатності до соціальної адаптації;

3) підвищена чутливість до певного роду впливів, що викликають неадекватне реагування (знижена резистентність).

Можна виділити наступні класи акцентуацій:

- Астенічні, що включають у себе порушення психастенічного, неврастенічного й сензитивного виду.

- Дистимічні, що поєднують порушення гипертимного, гіпотимного й циклоїдного виду.

- Соціопатичні, усередині яких варто розмежовувати порушення конформного, нонконформного й параноїдального виду.

- "Психопатичні", що включають у себе варіанти шизоїдних, епілептоїдних і істероїдних порушень.

Акцентуація характеру підлітків будується на основі захисних механізмів психіки особистості.

Агресивна поведінка в ряді випадків може виступати як прояв роботи захисних механізмів і служити сигналом інтенсифікації психологічного захисту. Як визначає це поняття словник, «психологічний захист — спеціальна регулятивна система стабілізації особистості, спрямована на усунення або зведення до мінімуму почуття тривоги, пов'язаного з усвідомленням конфлікту». Функцією психологічного захисту є «огороження» сфери свідомості від негативних переживань, що травмують особистість. Таким чином, агресивна поведінка може бути захисною, і механізми психологічного захисту можуть активізуватися для виправдання агресивної поведінки. У той же час робота зрілих видів психологічного захисту може запобігти або зменшити інтенсивність агресивних проявів.

Поки зовнішня інформація не розходиться зі сформованим у людини уявленням про навколишній світ, про себе, людина не відчуває дискомфорту. Але як тільки є яка-небудь розбіжність, перед людиною встає проблема: або змінити ідеальне уявлення про себе, або якимось образом переробити інформацію. Саме при виборі останньої стратегії починають діяти механізми психологічного захисту. Психологічний захист визначається суб'єктивною значимістю події для людини. У традиційному розумінні психологічного захисту її основною рисою є інтроособистісна локалізація. С. Л. Рубінштейн говорив, що зовнішні причини діють через внутрішні умови, і зовнішній вплив дає той або інший психічний ефект, лише переломлюючись через психічний стан суб'єкта, через сформований у нього лад думок і почуттів. Людина має потребу в гарантах незмінності свого «Я» [7].

На думку Р. М. Грановської, з нагромадженням життєвого досвіду в людини формується спеціальна система, що огорожує людину від інформації, що порушує

його внутрішню рівновагу, - система захисних психологічних бар'єрів. Однак психологічні механізми при захисті можуть мати більше складні конструкції [3].

На думку Є. Киршбаума й А. Єремєєвої, психологічний захист є не нормальним, а незвичайним способом вирішення ситуації й психологічної регуляції поведінки [2].

Даний спосіб застосовується в ситуаціях утруднення або якоїсь неможливості, і, отже, психологічний захист ініціюється винятковими, гострими ситуаціями. На думку цих авторів, головне завдання психологічного захисту - усунення психологічного дискомфорту, а не реальне вирішення ситуації.

Загальна риса всіх видів психологічного захисту в тому, що судити про неї можна тільки по непрямих проявах. Усвідомлюються суб'єктом тільки деякі зі стимулів, що впливають на нього, що пройшли через так званий «фільтр значущості», а відбивається на поведінці й багато чого з того, що було сприйнято неусвідомлюваним образом. Коли людина одержала непріємну інформацію, відреагувати на неї може різними способами. Вона може зменшити значимість інформації, заперечувати факти, які іншим здаються зовсім очевидними або забути «незручну» інформацію. Психологічний захист є важливою регулятивною системою стабілізації особистості. На думку Л. І. Анциферовой, психологічний захист інтенсифікується тоді, коли при спробі перетворити ситуацію, що травмує, всі ресурси й резерви виявляються майже вичерпаними. Тоді в поведінці людини центральне місце займає саморегуляція й людина відмовляється від конструктивної діяльності [1].

Про дію психологічного захисту, як чинника агресії, можна говорити тоді, коли, наприклад, замість виявлення причин проблемної ситуації підліток починає шукати «винного» і продумує способи помсти.

Саме таким чином, агресія підлітка може виступати захисним механізмом психіки та мати емоційно-когнитивне джерело виникнення.

Більшість дослідників девіантної поведінки дітей і підлітків вважають, що їхня агресія може бути обумовлена ще й середовищними факторами. Так, Е. Дюркгейм обґрунтував, що злочинність і інші форми поведінки, що відхиляється, підсилюються в умовах соціальної дезорганізації, при різких змінах у суспільстві, коли слабшає нормативний контроль. У теорії аномії (відчуження) Р. Мертон показав, що джерелом агресивності є неприступність для деяких соціальних груп суспільно коштовних благ, включаючи освіту, роботу й т.д. [8]. Отже, дитяча-злочинці є не хворими, а жертвами соціального устрою. Їхня поведінка являє собою спробу амбіційних малозабезпечених осіб домогтися бажаного статусу й матеріального становища єдиними доступними їм засобами.

У вітчизняній психології як основна причина патологічної агресії розглядається педагогічна занедбаність. Соціальною основою для розвитку недисциплінованості дитини є погана поведінка й судимість батьків, часта зміна ними роботи. Особистісні фактори ризику проблемної поведінки - це низька самооцінка, розпач і наявність друзів з поведінкою, що відхиляється. Однак позитивне відношення до школи, нетерпимість до девіантності, гарні відносини з дорослими й однолітками сприяють просоціальній поведінці навіть у випадку низької самооцінки й сімейного неблагополуччя.

Інколи прояв агресивної поведінки можна сплутати з проявами гіперактивності. Агресивність подібна з гіперактивністю в тому, що при обох

порушеннях проявляється неспроможність реалізувати моторний спокій і релаксацію. А відрізняється від гіперактивної поведінки насамперед мотивами. Агресивні діти навмисне задають шкоду з метою виконання власних егоїстичних інтересів. Надмірно активні діти з порушеною увагою страждають від нездатності цілеспрямовано управляти своєю поведінкою. Руйнівність поведінки надактивних дітей звичайно ненавмисна. Однак агресивний розлад поведінки часто сусідить із гіперактивністю.

Варто також відрізнити від агресивності випадки впертості, коли дитина протистоїть дорослим без наміру заподіяти їм шкоди. Розлад поведінки часто сполучається з несприятливими психосоціальними умовами, включаючи незадовільні сімейні відносини й невдачі в школі, що частіше відзначається в хлопчиків. Він проявляється як помітно зухвала, неслухняна, провокаційна поведінка без агресивних дій. Це відкрита непокора, постійно ворожа, зухвала, провокаційна й брутальна поведінка, що перебуває за межами нормального рівня реагування підлітка в тих же соціокультурних умовах. Підлітки з цим розладом часто й активно ігнорують прохання дорослих і правила, навмисно досаджують іншим людям. Звичайно вони сердиті й уразливі, легко дратуються на оточуючих і обвинувачують їх за свої помилки й труднощі. У них звичайно відзначається низький рівень фрустраційної толерантності й легка втрата самовладання. Типово, що їхня зухвала поведінка провокує сварки, у яких підлітки проявляють надмірну брутальність, небажання взаємодії й опір дорослим.

Часто така поведінка з'являється тільки зі знайомими дорослими й однолітками. Цей розлад представлений в 8% школярів і стає причиною більшості звертань до психіатра. Негативізм є нормальною рисою дитячої поведінки, особливо у віці 1,5-2 років. Він стає патологічним, якщо фіксується надалі. До початку статевого дозрівання цей розлад зустрічається в хлопчиків частіше, ніж у дівчинок. Після початку пубертатного періоду однаково часто спостерігається в юнаків і дівчат.

Таким чином, можна виділити основні чинники агресивності підлітків:

- неадекватна самооцінка (афект неадекватності);
- психосоціальна ідентифікація;
- акцентуації характеру;
- інтенсифікації психологічного захисту;
- фактори середовища;
- педагогічна занедбаність.

Агресивність подібна з гіперактивністю в тому, що при обох порушеннях проявляється неспроможність реалізувати моторний спокій і релаксацію. А відрізняється від гіперактивної поведінки насамперед мотивами. Варто також відрізнити від агресивності випадки впертості, коли дитина протистоїть дорослим без наміру заподіяти їм шкоди. Розлад поведінки часто сполучається з несприятливими психосоціальними умовами, включаючи незадовільні сімейні відносини й невдачі в школі, що частіше відзначається в хлопчиків. Він проявляється як помітно зухвала, неслухняна, провокаційна поведінка без агресивних дій.

Висновки. У підлітковому віці особливості характеру часто загострюються, а при дії психогенних факторів, що адресуються до "місця найменшого опору", можуть наступати тимчасові порушення адаптації, відхилення в поведінці. При

підоросленні особливості характеру залишаються досить вираженими, але компенсуються й звичайно не заважають адаптації.

Психологічний захист є важливою регулятивною системою стабілізації особистості. На думку Л. И. Анциферової, психологічний захист інтенсифікується тоді, коли при спробі перетворити ситуацію, що травмує, всі ресурси й резерви виявляються майже вичерпаними. Тоді в поведінці людини центральне місце займає саморегуляція й людина відмовляється від конструктивної діяльності.

Про дію психологічного захисту, як чинника агресії, можна говорити тоді, коли, наприклад, замість виявлення причин проблемної ситуації підліток починає шукати «винного» і продумує способи помсти.

Саме таким чином, агресія підлітка може виступати захисним механізмом психіки та мати емоційно-когнитивне джерело виникнення. Робота психолога може бути спрямована на корекцію таких чинників, як емоційний стан підлітка та акцентуація характеру та його поведінкових проявів.

Список використаної літератури

1. Божович Л.И. Проблемы формирования личности / Л.И.Божович. - М.: МПА, 1995. - 702 с.
2. Байярд Р. Ваш беспокойный подросток / Р.Байярд. - М.: Просвещение, 1991. - 588с.
3. Заброцький М.М. Основи вікової психології / М.М.Заброцький. - Тернопіль.: Навчальна книга, 2004. - 110с
4. Колосова С.Л. Детская агрессия / С.Л.Колосова. - СПб.: Питер, 2004. - 223с.
5. Куртышева М.А. Как сохранить психологическое здоровье детей / М.А.Куртышева. - СПб.: Питер, 2005. - 252с.
6. Паренс Г. Агрессия наших детей / Г.Паренс. - М.: Лайнер, 1997. - 233с.
7. Розов В.І. Адаптивні антистресові психотехнології В.І.Розов. - К.: Кондор, 2005. - 278с.
8. Шилова М.А. Диагностика психолога - социальной дезадаптации детей и подростков / М.А.Шилова. - М.: Айрис пресс, 2004. - 112с.
9. Эльконин Д.Б. Психология развития / Д.Б.Эльконин. - М.: Академия, 2001. - 142с.
10. Эриксон Э. Юность и кризис / Э.Эриксон.- М.: Изд. группа «Прогресс», 1996. - 368 с.

Транслітерація

1. Bozhovich L.I. Problemy formirovaniya lichnosti / L.I.Bozhovich. - М.: МРА, 1995. - 702 s.
2. Bayyard R. Vash bespokoynyy podrostok / R.Bayyard. - М.: Prosveshcheniye, 1991. - 588s.
3. Zabrots'kiy M.M. Osnovi vikovoї psikhologії / M.M.Zabrots'kiy. - Ternopіl'.: Navchal'na kniga, 2004. - 110s
4. Kolosova S.L. Detskaya agressiya / S.L.Kolosova. - SPb.: Piter, 2004. - 223s.
5. Kurtysheva M.A. Kak sokhranit' psikhologicheskoye zdorov'ye detey / M.A.Kurtisheva. - SPb.: Piter, 2005. - 252s.
6. Parens G. Agressiya nashikh detey / G.Parens. - М.: Layner, 1997. - 233s.

7. Rozov V.Í. Adaptivní antistresoví psichotekhnologíř V.Í.Rozov. - K.: Kondor, 2005. - 278s.
8. Shilova M.A. Diagnostika psikhologo - sotsial'noy dezadaptatsii detey i podrostkov / M.A.Shilova. - M.: Ayris press, 2004. - 112s.
9. El'konin D.B. Psikhologiya razvitiya / D.B.El'konin. - M.: Akademiya, 2001. - 142s.
10. Erikson E. Yunost' i krizis / E.Erikson.- M.: Izd. gruppa «Progress», 1996. – 368 s.

Мтичкіна О.А., Перепелица О.А.

Социально-психологические факторы подростковой агрессивности

В статье представлен анализ научной психологической литературы по проблеме подросткового кризиса в развитии личности. Предоставлено основные этапы роста, связанные с ним проблемы, которые могут стать причиной подростковой агрессии. Рассмотрены основные виды и формы агрессивных проявлений в поведении подростка. Раскрыты основные причины и последствия агрессии. Представлены различные точки зрения ученых на этот вопрос. Проанализированы возможности профилактики и психологической коррекции проявлений подростковой агрессивности.

Ключевые слова: подростковый возраст, развитие ребенка, агрессия, агрессивность, причины агрессивности ребенка, последствия проявления агрессии, психологическая коррекция, методы психологической профилактики агрессивности подростка.

Mitchkina O.A., Perepelitsa O.A.

Socio-psychological factors of adolescent aggression

The article presents an analysis of scientific psychological literature on the problem of teenage crisis in the development of personality. The main stages of growth, related problems, which can cause teenage aggression are provided. The main types and forms of aggressive manifestations in the behavior of adolescents are considered. The main causes and consequences of aggression are revealed. Different points of view of scientists on this question are presented. Opportunities of prophylaxis and psychological correction of teen aggressiveness are analyzed.

Key words: Adolescence, child development, aggression, aggression, causes of child aggression, consequences of aggression, psychological correction, methods of psychological prevention of teenager aggression.

Мітчкіна Ольга Олександрівна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету ім. В.Даля, м. Северодонецьк;

Перепелица Ольга Анатоліївна – студентка спеціальності «Практична психологія» Східноукраїнського національного університету ім. В.Даля, м. Северодонецьк.